

Πώς θα δη

Γιατί είναι απαραίτητο

«Η τέταρτη τάξη»,
πίνακας του Πελίτσα Τζουζέπε, 1901

Του Μάριο Τρόντι*

«Μια πληθώρα λέξεων που χρησιμοποιούμε διαρκώς, και που γ' αυτό νομίζουμε ότι καταλαβαίνουμε τι σημαίνουν, στην πραγματικότητα τις καταλαβαίνουν σε βάθος μόνο λίγοι προνομιούχοι. Αυτό συμβαίνει με τις λέξεις «κύκλος» και «τετράγωνο», τις οποίες όλοι μας χρησιμοποιούμε, αλλά μόνο οι μαθηματικοί έχουν μια ξεκάθαρη και ακριβή ιδέα της σημασίας τους. Το ίδιο συμβαίνει και με την λέξη «λαός», την οποία πολλά χείλη προφέρουν, χωρίς ο νους να προσεγγίζει το πραγματικό της νόημα». Αυτά έλεγε ο μαθηματικός και φιλόσοφος Φρεντερίκ ντε Καστιγιόν (Frederic de Castillon), συμμετέχοντας, και κερδίζοντας, στο Διαγωνισμό που είχε προκρίνει η Βασιλική Ακαδημία της Πρωσίας (1778), με το, προσφιλές στον Φρειδερίκο τον Β' ερώτημα, για το «εάν θα μπορούσε να είναι ωφέλιμο στο λαό να εξαπατάται». «Συνήθως, με την λέξη «λαός», γράφει ο Καστιγιόν, «εννοούμε την πλειονότητα του πληθυσμού, τη σχέδον αδιάκοπα αφιερωμένη στα μηχανικά, χυδαία και επίπονα επαγγέλματα, η οποία αποκλείεται από την κυβέρνηση και τα δημόσια αξιώματα».

Βρισκόμαστε στις παραμονές της Γαλλικής Επανάστασης, αλλά βρισκόμαστε στη Γερμανία, όπου το έθνος και ο λαός δεν είχαν ακόμη συναντηθεί, όπως είχε συμβεί από καιρό, μέσω της απόλυτης μοναρχίας, στην Αγγλία, τη Γαλλία και την Ισπανία. Το έθνος και ο λαός γεννιούνται μαζί στη νεωτερικότητα. Και αυτό που τα βάζει μαζί είναι το νεωτερικό κράτος. Δεν υπάρχει έθνος χωρίς κράτος. Όμως, δεν υπάρχει και λαός χωρίς κράτος, αυτό είναι σημαντικό, από τη μια πλευρά για να καταλάβει κανείς το ζήτημα εντός της περιόδου που μας αφορά και που μας απασχολεί. Διότι το ζήτημα είναι αιώνιο. Βιβλικό, όχι απλά ιστορικό.

Η πολιτική έννοια του λαού

Η έννοια του λαού που βρίσκουμε στην Παλαιά Διαθήκη -ο λαός που ιδρύεται από τον Μωσή- μου φαίνεται πιο κοντά στην νεωτερική έννοια του λαού, από το δήμο των αρχαίων ελλήνων, ή τον *populus* των ρωμαίων. Ούτε η πόλη-κράτος, ούτε η αυτοκρατορία ιδρύουν έναν λαό. Δεν υπάρχει η Γη της Επαγγελίας, δεν υπάρχει η εξορία, η Έξοδος, δεν υπάρχει ο Κύριος των δυνάμεων. Οι ελεύθεροι πολίτες στην Αγορά, όπως και οι πληθείστις κερκίδες του Κολοσσαίου δεν κάνουν ένα λαό.

Ο λαός είναι μια εκκοσμικευμένη θεολογική έννοια. Δεν σχετίζονται μαζί της ούτε η συνέλευση των κυρίαρχων εκλογέων, ούτε το «πολυκέφαλο θηρίο»

“

Μονάχα στην αριστερά μπορεί να αναγεννηθεί, διά του πνεύματος, το αυθεντικό νόημα της πολιτικής έννοιας του λαού:
συγκεκριμενοποιώντας το και προσδιορίζοντάς το με την κοινωνική έννοια της εργασίας.
Λαός, όχι υπηκόων, όχι πολιτών αλλά εργαζομένων.

(*belua multorum capitum*) [Χομπς]. Σύμφωνα με την Εγκυλοπαίδεια της πολιτικής σκέψης¹, η διαδικασία της εκκοσμίκευσης αρχίζει με τον Μαρσίλιο της Πάντοβα (1275-1342) (*universitas civium seu populus*)² και με τον Μπάρτολο του Σάσσοφερράτο (1314-1357) (*populus unius civitatis*). Όμως, είναι ο Μακιαβέλι αυτός που θα γράψει, αργότερα, για τη λαϊκή κυβέρνηση, η οποία διακρίνεται από την ηγεμονία και την αριστοκρατική δημοκρατία. Και για τον Χόμπς, στο Κράτος του Λεβιάθαν, «οι υπήκοοι είναι το πλήθος και ο λαός είναι ο βασιλιάς».

Το *Kings or the people*, αυτό το σημαντικό βιβλίο του Ράινχαρτ Μπέντιξ³, αφηγείται τη μετάβαση από τη μεσαιωνική κυριαρχία του βασιλιά στη νεωτερική λαϊκή εντολή διακυβέρνησης. Λαϊκή εντολή: πόσες φορές η νεωτερικότητα του καπιταλισμού υποσχέθηκε και παραβίασε αυτό το σχέδιο, το οποίο, τελικά, χρησίμευσε μόνο για τους δικούς του σκοπούς, για την ανάπτυξή του, τη μεταβολή του και, διαμέσω πολέμων και κρίσεων, της αναγέννησής του; Η ιστορία του 20ου αιώνα, με τα δαιδαλώδη πήγαινε-έλα μεταξύ ολοκληρωτισμών και δημοκρατίας, το επαληθεύει. Ο Μπέντιξ αφηγείται το μακρύ κύμα που, από την Αγγλία και την Γαλλία του 16ου αιώνα φτάνει, μόλις στον 19ο αιώνα, στην Γερμανία, την Ιαπωνία και την Ρωσία, και στον 20ο εκβάλλει στην κινεζική επανάσταση και στον αραβικό σοσιαλισμό και εθνικισμό. Είναι μια ιδέα του λαού καθόλα συνδεμένη με την διαδικασία δόμησης του θένους. Είναι μια ιδέα του λαού αστική, εθνικο-αστική. Όμως, αντίθετα με όσα

υποστηρίζουν «προοδευτικοί» στοχαστές, που τόσο κακό έχουν κάνει στην πρακτική του εργατικού κινήματος, η πολιτική έννοια του λαού δεν εμφανίζεται με την Γαλλική επανάσταση, ούτε με τις προηγηθείσες, ανάλογες αστικές επαναστάσεις, την Αγγλική και την Αμερικανική, οι οποίες είναι μορφές εθνικών και κοινωνικών πολέμων. Θα πρέπει να περιμένουμε το 1848 για να δούμε να εμφανίζεται στο πεδίο αυτό το νέο πολιτικό υποκείμενο. Ο Ντελακρουά, μεθυσμένος από την ρομαντική ιδέα του Πνεύματος του Λαού (*Volksgeist*), κατόρθωσε να διακρίνει στην Επανάσταση του Ιουλίου του 1830 τη θριαμβεύουσα εικόνα της «Ελευθερίας που οδηγεί τον λαό».

Η τάξη και η ταξική πάλη

Όμως, είναι ο «καταραμένος να είναι ο Ιούνιος» του 1848, ο οποίος, από το Παρίσι ως την Ευρώπη, θα δει την ανήκουστη για τους αστούς πραγματικότητα, του ένοπλου λαού στα οδοφράγματα, που αγωνίζεται για την δικιά του επανάσταση. Ο Μαρξ διέπραξε το ιδιοφυές σφάλμα να διακρίνει προφητικά την αναδύομενη μορφή του εργατικού πολιτικού υποκείμενου. Επόρειτο, στην πραγματικότητα, για το παλιό προλεταριάτο το οποίο, από την πρώτη βιομηχανική επανάσταση, είχε ήδη εισχωρήσει σε τημήματα της κοινωνίας, κυρίως εκείνης των πόλεων. Σε αυτό το σημείο, όμως, οφείλουμε να διατυπώσουμε ένα καθοριστικό σημείο, για την ανάλυση, την κατεύθυνση και την κριτική. Είναι η έννοια της τάξης αυτή που κάνει τον λαό μια κατηγορία της πολιτικής, της πολιτικής που μας ενδιαφέρει, της πολιτικής που είναι αυτόνομη από την χρήση που της έχουν κάνει και της κάνουν οι κυριάρχες δυνάμεις. Η έννοια της τάξης, και της ταξικής πάλης, εισβάλλει στη νεωτερή ιστορία για να ξεθεμελώσει το σύνολο του θεωρητικού οικοδομήματος της ανάλυσης της οικονομίας και της κοινωνίας. Την έννοια επινόησαν οι ιστορικοί της Παλινόρθωσης. Οι αντιδραστικοί έχουν πάντοτε οξύ βλέμμα, εξαίτιας του επιμέρους συμφέροντός τους, όταν διαβάζουν την πραγματικότητα. Με την τάξη, ο λαός γίνεται πολιτικό υποκείμενο. Από κει και πέρα, ακολουθεί μια ιστορία αμφίσημη, διπλή, κάθε άλλο παρά γραμμική: φωνή και σκιές, θραύσματα διαύγειας και περίοδοι σύγχυσης. Είναι η οπτική γωνία της τάξης, η οποία κάνει τον λαό ένα πολιτικό υποκείμενο. Χωρίς τάξη δεν υπάρχει, πολιτικά, λαός. Υπάρχει κοινωνικά. Υπάρχει εθνικά. Δυο μορφές ουδετεροποίησης και αποπολιτικοποίησης της έννοιας του λαού.

Από την κριτική στις λύσεις που πρωθεί ο λαϊκισμός, οφείλουμε να επιστρέψουμε στην επεξεργασία εναλλακτικών λύσεων. Ο λαϊκισμός είναι η μορφή, μια από τις μορφές, από τις οποίες αναδύεται, ανά τακτά χρονικά διαστήματα, το ανεπίλυτο πρόβλημα της πολιτικής νεωτερικότητας, η σχέση μεταξύ κυβερνώντων και κυβερνούμενων. Υπό αυτή την έννοια, το φαινόμενο έχει περάσει πια το κατώφλι των λιγότερο ανεπιτυγμένων κοινωνιών, των κοινωνιών που στηρίζονται στην αγροτική παραγωγή και τις αγροτικές μάζες, όπως είναι αυτές της Λατινικής Αμερικής. Το φαινόμενο έχει από καιρό φτάσει, υπό πρωτόγνωρες μορφές, στις μεταβιομηχανικές οικονομίες και στα μεταδημοκρατικά πολιτικά συστήματα. Εκεί πρέπει να προσανατολίσουμε το βλέμμα μας.

Είναι δύσκολο να πει κανείς τι είναι ο λαός, σήμερα. Ο λαός του τουριποκαπιταλισμού: κοινωνική σύνθεση, εδαφική θεμελιώση, παραδόσεις, γλώσσα, διάλεκτος, κουλτούρες, μεταξύ μεγαλούπολης, μικρού και μεσαίου αστικού κέντρου, χωριού και κοινότητας, γυναικεία διαιφορετικότητα, εδώ, σε αυτό το σημείο, στον πυθμένα του κοινωνικού. Όλα αυτά είναι προς ανάλυση, για μια

μιουργηθεί ο λαός σήμερα; να καταπολεμήσουμε το λαϊκισμό

Ο Ντελακρουά, μεθυσμένος από την ρομαντική ιδέα του Πνεύματος του Λαού (Volksgeist), κατόρθωσε να διακρίνει στην Επανάσταση του Ιουλίου του 1830 τη θριαμβεύουσα εικόνα της «Ελευθερίας που οδηγεί τον λαό».

μελλοντική αριστερά. Μας λένε: τίποτα δεν είναι όπως πριν, τίποτα που λέγαμε παλιά δεν πρέπει να το επαναλαμβάνουμε. Όμως, εγώ δεν βρίσκω έναν άλλο ορισμό του λαού από αυτόν που λέει: κατώτερες τάξεις. Έναν διαφορετικό ορισμό από αυτόν του 18ου αιώνα, «η πλειονότητα του πληθυσμού, η σχέδιον αδιάκοπα αφιερωμένη στα μηχανικά, χιδαία και επίπονα επαγγέλματα, η οποία αποκλείεται από την κυβέρνηση και τα δημόσια αξιώματα». Είναι, ακόμα, πλειοψηφία; Εξαρτάται από το σημείο από το οποίο βλέπει κανείς τον κόσμο: από την δύση ή από την ανατολή, τον βορρά ή τον νότο.

Εδώ, στα καθ' ημάς, στο δικό μας μαγεμένο και κακορίζικο κηπάκο, η αντίφαση διαρκώς αυξάνεται. Είτε με την κρίση, είτε με την ανάπτυξη, τις τελευταίες δεκαετίες η απόσταση μεταξύ πλουσίων και φτωχών μεγαλώνει. Όποιος εργάζεται, εργάζεται περισσότερο και αμείβεται λιγότερο. Όποιος δεν εργάζεται, επειδή δεν βρίσκει δουλειά, κατεβαίνει τα σκαλιά της κοινωνικής κλίμακας, όπως συμβαίνει, για πρώτη φορά, σε αυτή την πρωτόγνωρη μορφή, το διανοητικό υποπρολεταριάτο. Αυτή τη στιγμή συντελείται ένα είδος μεταμοντέρνας προλεταριοποίησης των μεσαίων στρωμάτων. Από τη σκοπιά της κοινωνιολογίας, αυτό το οποίο μπορεί να ονομαστεί λαός αναπάργεται σε διευρυμένη μορφή. Άλλα το καθοριστικό σημείο δεν είναι ποσοτικό. Ακόμα κι αν οι κατώτερες τάξεις προορίζονται να γίνουν μια σημαντική μειοψηφία, σε αυτή την πλευρά πρέπει να βριοκόμαστε.

Ο σημερινός λαϊκισμός

Υπάρχει ένας μόνο τρόπος για να αντιμετωπίσουμε αποτελεσματικά το σημερινό λαϊκισμό, μέχρι να ηττηθούν οι λόγοι ύπαρξής του, κι αυτός είναι το να δώσουμε ένα πολιτικό μήνυμα σε αυτή την πραγματικότητα του λαού. Η πολιτική και θεσμική μορφή -θα ήταν πιο σωστό να πούμε, αντιπολιτική-θεσμική- είναι ο νέος Λεβιθόθαν της λαϊκιστικής δημοκρατίας. Ένα τέρας κάθε άλλο

παρά ήμερο, οπλισμένο με τη λεπτή βία της δημοψηφισματικής συναίνεσης, μακράνθρωπος, αποκτηνωμένο, ενδεδυμένο με τα φανταχτερά συμμετοχικά ρούχα, που κρύβουν τη γυννή ζωή της μεταβίβασης της κυριαρχίας από τους νέους πληθείους στον τελευταίο, ούτε καν χαρισματικό, ηγέτη. Στο σημερινό λαϊκισμό δεν υπάρχει ούτε λαός ούτε ηγεμόνας. Κι αυτό που είχαμε μάθει από παιδιά, πως «για να γνωρίσεις καλά την φύση των λαών πρέπει να είσαι ηγεμόνας και για να γνωρίσεις καλά εκείνη του ηγεμόνα πρέπει να είσαι άνθρωπος του λαού», για να μπορούμε να το χρησιμοποιήσουμε ξανά, θα πρέπει να ξαναεμφανιστούν οι, υπό νέα ενδυμασία, πόλοι της σύγκρουσης.

Γι' αυτό είναι απαραίτητο να καταπολεμήσουμε τον λαϊκισμό, στη μορφή της λαϊκιστικής δημοκρατίας: επειδή αποκρύπτει την σχέση εξουσίας. Είναι η ιδεολογική σκέψη, η οποία μεταμφίεζει και ταυτόχρονα εγγυάται την λειτουργία της πραγματικότητας. Εντός της, υπάρχουν όλα: η δικτατορία της επικοινωνίας, η παλιά (αλλά πάντοτε νέα) κοινωνία του θεάματος, ο πολιτισμός της διασκέδασης, η τελευταία ρητορική της μάζας, η διαδραστικότητα ως ένας τόπος υποτέλειας. Αποτέλεσμα: όλοι κι όλες μιλάνε περί πολιτικής μέχρι υπερβολής, δίχως να κοιτάζουν από χαμηλά προς τα ψηλά, ή από ψηλά προς τα χαμηλά, αλλά γυρνώντας γύρω γύρω, φλυαρώντας περί ανέμων και υδάτων, για σώματα κι επιθυμίες, για τα κοινά ή περί κυβερνησιμότητας, για τα δικαιώματα ή για τις ταραχές.

Πώς θα δημιουργηθεί ο λαός, σήμερα: αυτό είναι το ζήτημα. Μπορεί να ανασυνταχθεί μια συλλογική υποκειμενικότητα ανθρώπων μετά την αποσάθρωση που τα ζωώδη αστικά πνεύματα δημιούργησαν στις καθόλα ακοινωνικές διυποκειμενικές σχέσεις;

Μπορεί να γίνει μόνο από τα αριστερά και με την αριστερά. Μονάχα εδώ μπορεί να αναγεννηθεί, διά του πνεύματος, το αυθεντικό νόμημα της πολιτικής έννοιας του λαού: συγκεκριμένοποιώντας το με την κοινωνική έννοια της εργασίας. Λαός, όχι

“

Υπάρχει ένας μόνο τρόπος για να αντιμετωπίσουμε αποτελεσματικά το σημερινό λαϊκισμό, μέχρι να ηττηθούν οι λόγοι ύπαρξής του, κι αυτός είναι το να δώσουμε ένα πολιτικό μήνυμα σε αυτή την πραγματικότητα του λαού.

υπηκόων, όχι πολιτών αλλά εργαζομένων. Εργαζόμενος λαός: μια νεότατη αρχαία λέξη.

Για να το ξαναβρούμε αυτό το νόμημα είναι απαραίτητο, και είναι δυνατόν, ίσως για πρώτη φορά, να θεμελιώσουμε μια γενική τάξη. Αυτή του εργαζόμενου λαού. Ο εργαζόμενος λαός ως γενική τάξη είναι κάτι πραγματοποίησμο μόνο σήμερα, στις συνθήκες της εκτατικής και κατακερματισμένης, διάχυτης και αποσπασματικής, περιφερειακής και παγκοσμιοποιημένης εργασίας, της μαρξικής εργασίας *sans phrase*, που εκτείνεται από την κόπωση των χεριών ως την κόπωση της έννοιας, από την απασχόληση που μισούμε ως την απασχόληση που δεν βρίσκουμε, ένα αρχιπέλαγος από νησιά που σχηματίζουν μια ήπειρο.

(1963) διευθυντής του *Classe Operaia*, θεωρείται ως ο σημαντικότερος διανοητής του ιταλικού εργατισμού. Τυπικά ουδέποτε αποχώρησε από το ΚΚΙ, έως τη στιγμή της αυτοδιάλυσής του. Από τις αρχές της δεκαετίας του 1970, μάλιστα, επανεντάχθηκε στην ηγεσία του κόμματος, κι εξελέγη πολλές φορές μέλος της Κ.Ε. αλλά και γερουσιαστής (1992, με το PDS). Το 1981 ίδρυσε την πολιτική επιθεώρηση *Laboratorio Politico*, ενώ από το 2004 είναι πρόεδρος του CRS-Archivio Pietro Ingrao (Κέντρο για τη Μεταρρύθμιση του Κράτους- Αρχείο Πιέτρο Ινγκράο). Το κείμενο, στην πλήρη του μορφή, δημοσιεύθηκε στο περιοδικό *Democrazia e Diritto* (3-4/2010).

Μετάφραση:
Πέτρος-Ιωσήφ Στανγκανέλλης

* Ο Μάριο Τρόντι γεννήθηκε στη Ρώμη το 1931. Καθηγητής Ηθικής και Πολιτικής Φιλοσοφίας στο πανεπιστήμιο της Σιένα, συνιδρυτής (με τον Ρανιέρο Παντζιέρι) του περιοδικού *Quaderni Rossi* και αργότερα

Σημειώσεις:

1. Roberto Esposito, Carlo Galli, *Encyclopedia del pensiero politico*, Laterza, Ρώμη-Μπάρι 2005. [ΣΤΜ]
2. Defensor pacis, I. xii. 3. [ΣΤΜ]
3. Reinhard Bendix, *Kings or People. Power and the Mandate to Rule*, University of California Press, 1980. [ΣΤΜ]